

MECENÁŠKY A MECENÁŠI ČESKÉHO MENŠINOVÉHO ŠKOLSTVÍ NA ZÁPADĚ ČECH

K a r e l Ř e h á č e k

V poslední třetině 19. století zesílil česko-německý národnostní zápas v jazykově smíšeném českém pohraničí natolik, že bylo zapotřebí aktivní a účinné ochrany obyvatelstva obou národnostních skupin. To bylo typické i pro oblast západu Čech, zejména pro národnostně smíšené okresy Plzeňského kraje na jihozápadě Čech.¹ Na tomto území proto vznikaly místní odbory a sdružení národně zaměřených ochranných spolků s celostátní působností. Jednalo se především o Deutscher Schulverein (dále Schulverein)² a Deutscher Böhmerwaldbund (dále Böhmerwaldbund) na německé straně a Ústřední matici školskou (dále ÚMŠ)³ a Národní jednotu pošumavskou (dále NJP) na straně české.⁴ Úkolem obou dvou zmíněných školských spolků (Schulverein, ÚMŠ)

¹ Blíže k vývoji česko-německých vztahů v tomto regionu viz ŘEHÁČEK, KAREL: *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880-1938*. Plzeň 2002, 169 s.; též: *Česko-německé soužití na jihozápadě Čech v letech 1880-1938*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Fakultas Philosophica, Historica* 31, 2002, s. 217-242.

² K založení tohoto spolku pro podporu německého soukromého školství došlo ve Vídni 2. 7. 1880. Patřil mezi nejvlivnější německé národní spolky a působil zejména v česko-německém smíšeném území. Prvním předsedou Schulvereinu byl zvolen pražský Němec židovského původu Moric Weitlof (1835-1905). Po skončení první světové války Schulverein zanikl a byla vytvořena nová organizace s podobným programem, spolek Kulturverband, který měl podle svých stanov z roku 1920 „povznášeti a podporovati snahy německého obyvatelstva v ČSR“. Srov. Archiv města Plzně (dále AMP), NVmP Plzeň, spolkové oddělení, kart. 95, i.č. 1240, Kulturverband.

³ ÚMŠ vznikla v témže roce jako Schulverein, jednalo se vlastně o českou reakci na založení německého školského spolku. Ustavující valná hromada se uskutečnila 5. 12. 1880, prvním předsedou byl zvolen poslanec František Ladislav Rieger. Ustavující schůze plzeňského odboru ÚMŠ se konala 31. 7. 1881. Prvním starostou odboru byl zvolen František Schwarz, v letech 1897-1911 zastával tuto funkci Josef Čipera, v letech 1911-1937 František Lukavský, v letech 1937-1948 (s přestávkou způsobenou rozpuštěním ÚMŠ) Antonín Nádeník, v roce 1948 se v čele ÚMŠ vystřídali ještě dva „akční“ předsedové František Jungwirth a Václav Henzlík. V témže roce došlo ke zrušení ÚMŠ. Srov. AMP, NVmP Plzeň, spolkové oddělení, kart. 44, i.č. 273, Ústřední matice školská. Dějinami ÚMŠ do roku 1919 se zabývá studie Alexandry Špiritové (Ústřední matice školská 1890-1919. In: *Paginae historiae*, 1, Praha 1993, s. 178-195).

⁴ Blíže k těmto spolkům, zejména k NJP viz monografie Karla Řeháčka (*Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880-1938*) a sborníkové práce téhož autora (*Národní jednotu pošumavská v Plzni*. In: *Dějepis XVIII*, Plzeň 2000, s. 73-83; *Národní jednotu pošumavská 1884-1951*. In:

bylo budovat soukromé národní školství všude tam, kde kvůli nízkému počtu žáků nebylo možné provozovat dvě různojazyčné veřejné školy zřízené a spravované státem. V tomto případě byl jedinou možností vznik soukromých škol (tzv. matičních či schulvereinských), které zřizovaly a vydržovaly zmíněné školské spolky. Jelikož musely hradit veškeré výdaje spojené se zřízením a provozem školy (budovy, zařízení, učební pomůcky, provozní náklady, mzdy zaměstnanců), jednalo se o značně nákladnou záležitost, na kterou školské spolky samy nestačily. Proto bylo zapotřebí neustále získávat dárce, kteří by se alespoň částečně podíleli na financování soukromých škol.

Největšími sponzory byly samotné ochranné spolky – Böhmerwaldbund a NJP, které se podílely především na výstavbě nových školních budov, které pak pronajímaly školským spolkům. Kromě toho plynuly do pokladen školských spolků peníze od celé řady domácích i zahraničních (v tomto případě především říšskoněmeckých) donátorů. Nemalou část těchto prostředků věnovaly také soukromé osoby, vlastenecky smýšlející lidé obou národností, kteří často odkazovali celé své jmění na potřeby rozvoje národního školství. Tyto dary byly významnou pomocí českému i německému menšinovému školství, neboť se mnohdy jednalo o značné finanční prostředky, které zásadním způsobem ovlivňovaly rozpočty obou zmiňovaných školských spolků.

Vynikající výsledky sbírkových akcí a upisování darů měly spolky především v období významných výročí. Pokud se spolkovým propagátorům podařilo těchto výročí využít a probudit v obyvatelstvu národní smýšlení, bylo téměř vyhráno. Tak tomu bylo na české straně např. v roce 1934, v jubilejním roce 50. výročí vzniku NJP, kdy došlo v rámci akce „Vše pro obranu hranic“ k vyhlášení celonárodní sbírky pod názvem „Milion padesátihaléřů“. Darovat tak nepatrnou částku nebylo pro národně smýšlející obyvatelstvo žádným problémem, a sbírka proto měla obrovský úspěch.

České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Tilia Šenov u Ostravy 2003, s. 222-244).

Spolky však nebyly odkázány pouze na drobné dárce. V roce 1934 se obrátil místní odbor ÚMŠ v Plzni na tři významné plzeňské notáře JUDr. Gustava Krütznera, JUDr. Otakara Votavu a JUDr. Huga Ebenstreita s prosbou o pomoc při zajišťování příspěvků pro činnost ÚMŠ. V dopise se mj. píše: „Máte často příležitost sestavovati poslední vůli těch, kteří chtějí učiniti odkazy národním a dobročinným účelům, a proto vás prosíme, abyste při tom pamatovali na místní odbor Ústřední matice školské v Plzni.“⁵ Autoři dopisu dále uvádějí důvody, pro které je dobré podporovat činnost ÚMŠ, zejména potřebu výstavby nových školních budov nebo podporu chudých českých studentů v národnostně smíšeném pohraničí. V dopise bylo zároveň poukázáno na několik případů, kdy na základě závěti získaly školské spolky značné finanční prostředky.

Tyto odkazy a dary byly v hospodaření místního odboru ÚMŠ v Plzni významnou a nepostradatelnou účetní položkou. Plzeňský odbor ÚMŠ získával v zásadě dva druhy odkazů: první skupinu tvořily odkazy bez přísně omezujících podmínek s jejich nakládáním. V tomto případě byl obvykle v poslední vůli zakotven pouze obecný záměr, jak naložit s nabytým majetkem. Druhou skupinu tvořily naopak odkazy, kde zůstavitelé stanovili přesná a pro dědice závazná pravidla hospodaření s majetkem. V těchto případech byla založena většinou účelová nadace, kterou spravovali pověřeni dědicové a která z majetkových výnosů rozdělovala prostředky potřebným žadatelům. Většina dárců byla bezdětná a bez blízkých příbuzných, nebo se s příbuznými rozešla ve zlém a v pozůstalostním řízení na ně ničím nepamatovala. V tomto případě měla ÚMŠ povinnost vykonávat některé úkony související s poslední vůlí, zejména starat se o hroby zemřelých dárců.⁶

⁵ Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, ÚMŠ Plzeň, kart. 11, dopis místního odboru ÚMŠ Plzeň zmiňovaným notářům z 10. 3. 1934.

⁶ SOA Plzeň, ÚMŠ Plzeň, kart. 9, fascikl Barbora Tusswaldová, doplněk testamentu z 26. 3. 1930. ÚMŠ byla povinna vypravit Tusswaldové slušný pohřeb žehem, její popel uložit do hrobu zesnulého syna Jana Tusswalda, společný hrob udržovat a jednoduchým způsobem zdobit.

Mezi nejštedřejší dárce patřili v letech 1931-1932 např. ředitel Václav Fiala z Plzně, který zemřel 24. srpna 1931 a odkázal ÚMŠ 3 000 korun⁷, obchodník František Valtr z Plzně, který zemřel 27. prosince 1931 a odkázal ÚMŠ 10 000 korun,⁸ či inspektor pohraniční stráže ve Švarcavě Vojtěch Pech, který zemřel 3. října 1932 a odkázal ÚMŠ částku 65 000 korun.⁹ V letech 1933-1934 ÚMŠ získala další velice štědré dárce, zejména Annu Schillerovou, Ondřeje Hellera či Barboru Tusswaldovou, kteří odkázali ÚMŠ statisícové částky.

Anna Schillerová byla bezdětnou vdovou po sládkovi Janu Schillerovi a majitelkou domu v Nerudově ulici č. 15. Dne 13. července 1933 pořídila u notáře JUDr. H. Ebenstreita poslední vůli, v níž odkázala většinu svého majetku čtyřem spolkům: Masarykovu ústavu pro zmrzačené děti v Plzni-Borech, Deylovu ústavu slepých v Praze, plzeňskému odboru ÚMŠ a Masarykově lize proti tuberkulóze v Plzni.¹⁰ Celková hodnota majetku, zmíněného právozárečného domu v Nerudově ulici, činila 360 000,- Kč a po schůzce všech zainteresovaných stran došlo dne 26. března 1934 k prodeji domu a k rozdělení získaného obnosu.

Ondřej Heller¹¹ zanechal po své smrti jmění přesahující 300 000,- Kč. Z tohoto obnosu věnoval podle závěti celých 160 000,- Kč ÚMŠ v Plzni na výstavbu nových školních budov. Podle závěti bylo „přáním tohoto ušlechtilého

⁷ SOA Plzeň, ÚMŠ Plzeň, kart. 9, fascikl Václav Fiala, opis poslední vůle Václava Fialy sepsané notářem JUDr. Otakarem Votavou dne 8. 9. 1931.

⁸ Tamtéž, fascikl František Valtr, dopis advokáta JUDr. Rudolfa Steina místnímu odboru ÚMŠ v Plzni z 29. 12. 1931.

⁹ Tamtéž, fascikl Vojtěch Pech, opis poslední vůle Vojtěcha Pecha z 26. 6. 1932.

¹⁰ Tamtéž, fascikl Anna Schillerová, opis poslední vůle Anny Schillerové z 13. 6. 1933.

¹¹ Narodil se 24. 12. 1861 v Plzni jako syn kočího Františka Hellera a Anny, dcery nádeníka Peška z Bolevce. Absolvoval nižší reálné gymnázium v Plzni a učitelský ústav v Příbrami. Po jeho ukončení působil nejprve jako učitel v Němčovicích u Radnic, pak přešel do Plzně a svoji kariéru ukončil jako řídící učitel na obecné škole v III. jižním obvodu. Zemřel 9. 2. 1934 ve všeobecné veřejné nemocnici v Plzni, 12. 2. byl pohřben na hřbitově sv. Vojtěcha v Bolevci. Srov. SOA Plzeň, Sběrka matrik, matrika narozených římskokatolické fary v Plzni, sv. 54, s. 30, záznam o narození Ondřeje Hellera; Český deník, roč. XXIII (70), č. 40, 10. 2. 1934, s. 5 a č. 43, 13. 2. 1934, s. 3.

člověka, učitele, vlastence a mecenáše, aby ze svých prostředků mohl přispěti na postavení české školní budovy v exponovaném území českého západu“.¹² Majetek byl použit na výstavbu budovy české menšinové školy v Modravě na Šumavě. Škola byla dokončena a zkolaudována 28. dubna 1935. Slavnostní otevření školy se uskutečnilo 21. července 1935 na velké menšinové slavnosti. Inspektor českých menšinových škol Antonín Follprecht z Plzně ve své řeči prohlásil, že Hellerův čin „je nám důkazem, že veliký idealismus v českých srdcích nevymřel, a příkladem, jaká má býti láska k národu a zemi. Nenáročný a šetrný člověk Ondřej Heller vyrůstá svým odkazem, kterým učinil široké české veřejnosti zjevné svoje myšlenky a tužby, vysoko nad průměr lidí.“¹³

Barbora Tusswaldová byla druhou manželkou Jana Tusswalda, pasíře v Plzni, který zemřel již v roce 1897. Po jeho smrti vedla Barbora obchod a prýmkařskou živnost a starala se o jediného syna Jana, který vystudoval chemii, stal se inženýrem a profesorem české státní průmyslové školy v Plzni. Dne 23. října 1918, krátce před skončením války, však zemřel na následky chřipky a jeho matka Barbora zůstala opuštěná a zatrpklá vůči blízkému i vzdálenému příbuzenstvu. Dne 22. dubna 1927 sepsala poslední vůli, ve které učinila ÚMŠ v Plzni univerzální dědičkou.¹⁴ Zemřela 4. srpna 1932 a ÚMŠ v Plzni z odkazu získala po zaplacení několika dalších významných položek (např. základu na dvě stipendia pro české studenty reálného gymnázia v Plzni, částky určené pro NJP v Plzni na podporu chudých příslušníků české národnosti v jazykově smíšených územích, základu na stipendia pro Řemeslnickou besedu v Plzni, darů pro Masarykův ústav pro zmrzačené děti v Plzni či Ústav pro hluchoněmé děti v Plzni) částku 200 000,- Kč určenou k výstavbě dvou budov opatroven nebo mateřských škol v národnostně smíšených oblastech českého západu.

¹² SOA Plzeň, ÚMŠ Plzeň, kart. 11, dopis místního odboru ÚMŠ Plzeň ÚMŠ v Praze z 12. 2. 1934.

¹³ Tamtéž, kart. 5, fascikl Modrava, zpráva o průběhu menšinové slavnosti z 21.7.1935.

¹⁴ Tamtéž, kart. 9, fascikl Barbora Tusswaldová, testament Barbory Tusswaldové sepsaný 22. 4. 1927.

Z jejího odkazu byly postaveny budovy českých škol v Újezdě nade Mží a Myslince. První z nich byla kolaudována 1. června 1934 a slavnostně otevřena o dva dny později, druhá byla kolaudována 29. září 1936.

Všechny výše uvedené donátorské počiny měly spíše jednorázový, byť nesporně velmi přínosný efekt. Z takto získaných prostředků se stavěly nové školy, zakupovalo se jejich vybavení, pořádaly se školní výlety či vánoční nadílky pro žáky. Odlišnou formou pomoci menšinovému školství byly nadační aktivity, jejichž účinek byl naopak dlouhodobý. Na Plzeňsku a celém českém západě vyvíjela kromě jiných činností studentská nadace manželů Ledvinových.

Tuto nadaci založila Anna Ledvinová, vdova po řediteli měšťanské školy v Plzni Josefu Ledvinovi. Podle poslední vůle, sepsané 11. července 1927, bylo veškeré jmění Anny Ledvinové po její smrti dne 12. října 1932 vloženo do dvou nově vzniklých nadací: Chodské studentské nadace manželů Josefa a Anny Ledvinových a Menšinové studentské nadace manželů Josefa a Anny Ledvinových.¹⁵

Chodská nadace byla určena pro české studenty českých středních nebo odborných škol, kteří bydleli v chodských obcích Chodově, Klenčí pod Čerchovem a Trhanově. Menšinová nadace byla zřízena pro české studenty českých středních nebo odborných škol, kteří bydleli v národnostně smíšených obcích na českém západě v politických okresech stříbrském, horšovskotýnském, plánském, mariánskolázeňském nebo tachovském. Finančním základem obou nadací byla částka 14 000,- Kč, která byla výhodně investována do cenných papírů. Úrok z finančního základu každé nadace byl pak použit k podpoře jednoho studenta, který vyhovoval předem stanoveným kritériím. Mezi ně kromě již zmíněných podmínek patřila prokázaná a potvrzená chudoba studenta, alespoň průměrně dobrý prospěch a chování alespoň druhého stupně. Chodskou nadaci spravoval a uděloval profesorský sbor státního reálného gymnázia

¹⁵ SOA Plzeň, ÚMŠ Plzeň, kart. 10, fascikl Josef a Anna Ledvinovi, opis poslední vůle Anny Ledvinové z 11. 7. 1927.

v Domažlicích, menšinovou nadaci spravovala a udělovala ÚMŠ v Plzni s výhradou schválení výběru ústředím ÚMŠ v Praze.

Z nadačního majetku menšinové nadace byly vypláceny úrokové výnosy dvakrát ročně, poprvé v únoru, podruhé v červenci. Celková částka se pohybovala kolem 600,- Kč ročně. Podpora se vyplácela zpětně za uplynulé pololetí. První konkurz na obsazení nadačního místa byl vypsán na jaře roku 1938. Zájemci museli do 30. května 1938 podat přihlášku místnímu odboru ÚMŠ v Plzni. K přihlášce dokládali vysvědčení chudoby, domovský list, poslední školní vysvědčení a průkaz o tom, že bydlí v některé národnostně smíšené obci. Prvním studentem, podporovaným nadací, se stal Ladislav Míkovec z Dolního Žandova, který navštěvoval 3. ročník Spolkového československého reálného gymnázia ÚMŠ v Chebu. Pocházel z rodiny drážního zřízence a měl další dva sourozence, oba rovněž žáky či studenty mateřských škol. Jeho vítězství bylo schváleno místním odborem ÚMŠ dne 17. června 1938. Ladislav Míkovec měl však smůlu, neboť nedostal vyplacenu ani jednu pololetní splátku. Události přelomu září a října 1938 v československém pohraničí vyústily v odchod Míkovcovy rodiny do Blatné, takže došlo k porušení nadačních podmínek.

V lednu 1939 byl proto vypsán nový konkurz. Do 31. ledna se mohli přihlásit zájemci, kteří splňovali podmínky nadace a kteří mohli bydlet vlastně jen v několika málo nezabraných obcích původně vymezených okresů – v Líních, Sulkově a Nové Vsi (bývalý stříbrský okres) a ve Všekarech a Ohučově (bývalý horšovskotýnský okres). Do konkurzu se přihlásilo devět uchazečů, z nichž vybrala komise dne 24. února 1939 Václava Möstla z Líní, studenta 3. ročníku odborné stavitelské školy v Plzni. Od roku 1939 do roku 1944 pak nadace fungovala už bez problémů. Ve školním roce 1940/1941 získal stipendium Josef Sedlák z Líní, student 1. ročníků vyšší školy strojnické v Plzni, a v letech 1941-1944 pravidelně vítězil Karel Valenta z Líní, studující reálného (dříve Masarykova) gymnázia v Plzni.

jimi určené, a tím by došlo k vážnému ohrožení dosavadní osvědčené organizace ÚMŠ¹⁸.

Tímto způsobem si plzeňský odbor ÚMŠ zajistil rozsáhlou finanční autonomii, která mu umožňovala efektivní využití prostředků, získaných prostřednictvím dárců a mecenášů českého školství. I díky jim se podařilo na českém západě vybudovat funkční síť českého menšinového školství a zabezpečit výuku českých žáků v mateřském jazyce. Tato síť se budovala a rozvíjela až do osudného roku 1938, kdy byly v důsledku mezinárodně politických zvrátů výsledky téměř šedesátileté práce ÚMŠ na českém západě doslova ze dne na den zničeny.

Resumé

Organizace menšinového školství a budování sítě soukromých škol všude tam, kde nebylo možno zřídit školy veřejné, to byly hlavní cíle činnosti českých a německých školských spolků (Deustcher Schulverein a Ústřední matice školská), které vznikly v roce 1880 na obranu německého a českého národního školství v národnostně smíšených oblastech Českých zemí. Tyto úkoly byly mimořádně organizačně i finančně náročné: zmíněné spolky musely hradit veškeré výdaje spojené se zřízením a provozem soukromých škol. To bylo výrazně nad jejich možnosti, a tak musely hledat dárcce, mecenáše a sponzory své činnosti.

Kromě drobných dárců výrazně napomáhali naplnění cílů školských spolků mecenáši, kteří na školské účely darovali často veškerý svůj majetek. Místní odbor Ústřední matice školské v Plzni měl několik takových mecenášů, kteří na rozvoj menšinového školství na českém západě darovali statisícové částky, a umožnili tak jeho růst a zdárný rozvoj. Jednalo se kupř. o Annu Schillerovou, Ondřeje Hellera, Barboru Tusswaldovou, Vojtěcha Pecha či Annu

¹⁸ Tamtéž.

Ledvinovou. Darované prostředky sloužily k výstavbě nových školních budov, k nákupu učebních pomůcek i k nadační podpoře žáků pocházejících z nižších sociálních vrstev. Mecenášky a mecenáši menšinového školství na českém západě významně napomohli k jeho budování a znamenali rovněž neocenitelnou podporu pro českou menšinu na česko-německém národnostním pomezí.